

Oral History Kosovo

INTERVJU SA SAFETE ROGOVA

Priština | 3. jun 2012

Trajanje: 79 minuta

Prisutni:

1. Safete Rogova (Intervjuisana)
2. Mimoza Pačaku (Intervjuisala)
3. Anna Di Lellio
4. Kaltrina Krasniqi (Kamera)
5. Sara Nicole Baxley
6. Athina Doutis
7. Paula Astorga
8. Rachel Cleary

Simboli komentara neverbalne komunikacije u transkriptu:

() – emotivna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava putem gestikulacije

Ostali simboli u transkriptu:

[ ] – dodaci u tekstu kako bi se olakšalo razumevanje

Fusnote predstavljaju dodatke kojim uredništvo pojašnjava naselja, imena ili izraze

Mimoza Pačuku: Možete li nam nešto reći o svom detinjstvu, čega se sećate?

Safete Rogova: Mi, koji smo sada već u određenim godinama, sa radošću se sećamo detinjstva. Rođena sam u Đakovici, lepom gradu na Kosovu, u velikoj porodici sa puno dece. Moji roditelji su bili zanatlije, tako da nismo sastavljali kraj s krajem, iako nas je bilo mno-go dece koje je trebalo obući, nahraniti, obrazovati. Srećom, i u komšiluku je bilo mnogo dece, pa su moja sećanja na detinjstvo brojna i ugodna. U mojem susedstvu bila je škola, džamija, a takođe i teqe¹. Kao što znate, Đakovica ima mnogo teqe, i kako je moja škola bila blizu, ako bi se poslepodne održavala ceremonija, mi, deca iz naše zajednice bismo išli zajedno, a kako u to vreme u Đakovici nije bilo do-voljno prihoda, ovako bismo iskusili izvestan performans, pevači bi nosili one interesantne i duge prsluke i služili ceremoniju u teqe. To je bilo vrlo privlačno nama, deci, iako nismo znali šta je to pozorište, shvatili smo da je ovo pozorište, da se odvija predstava. Često sam se kasnije sećala toga, kako u mojoj mladosti tako i tokom mojih prvih koraka u po-zorištu, da je prvobitna privlačnost koju sam osetila prema pozorištu došla iz teqe iz mog susedstva, koju smo mogli često da posećujemo i budemo srećni zbog svih ceremonija koje su se tamo odvijale.

Međutim, ovo se dešavalo u postratnom periodu posle Drugog svetskog rata, i Đakovica je osetila velika razaranja. Porodice su imale tek dovoljno hrane, i nismo imali posebno lepu odeću, nije bilo lepe odeće, nije bilo konfekcijske odeće. Moja majka, obzirom da je imala mnogo ćerki, često je morala cepati svoje *dimije*², jer to je onda tada nosila, i od njih krojila haljine za nas devojke. Mi smo joj pomagale da ih seče makazama, da bi izgledale što smo mogle lepše. Naša kuća je imala jedan sprat, sa velikom baštom koja je imala veliko drvo jabuke. Ponekad, kada smo bile neposlušne, jer smo bili deca i upadali u nevolje, sakrili bismo se ispod drveta jabuke punog lišća {pokazuje kako su se krili}, i naša majka nas nikada ne bi pronašla, dugo vremena nije znala gde smo se krili, znate, imamo mnogo, mnogo divnih sećanja na to vreme.

Imali smo dve jednospratne kuće pod jednim krovom, a tavan smo delili sa komšijama {rukama pravi oblik krova kuće}. Devojačka okupljanja, iako smo bile jako mlade, imale smo osam ili devet godina, uvek su se odvijala tamo, na tavanu. Sećam se da su to bila teška vremena. Deca su bila bez igračaka, pa smo ih sami pravili. Našli bi smo štapove, i nacrtali na njima lica, oblačili ih. Od tih štapove stvorili smo neku vrstu igre lutaka. Sad, kad sam baka, i imam mnogo unuka koji imaju mnogo igračaka, i često ih bacaju, i ne žele igrat se s njima, jer imaju sve na gotovo. Ponekad se pitam da li bi trebalo da

¹ Teqe na albanskom - tekke na turskom - je loža sufijskog reda - u ovom slučaju Bektašija. U kojoj žive Cheikh ili Baba i derviši.

² Bele satenske pantalone, koje su uske do gležnjeva, turskog stila. Napravljene su od 12 metra tka-nine.

pusti-mo decu da sami stvaraju svoje igračke, i dožive zabavu stvaranja svoje igračke umesto imati lepu lutku, skupu, igrati se igrati, a zatim je baciti. Lepota tog vremena vremena, mog detinjstva, je u tome što sam sve stvarala sama. Imali smo kravu u bašti, i kako tada nismo imali lopte, odrezali bismo dlake sa krave, umočili ih u vodu, i napravili neku vrstu lopte (smeje se). To je bila naša lopta, jer tada nismo imali plastične, ili neke druge, sami smo pravili svakakve igre, i u tome je bila lepota toga, to je stvaralo fantazije, podsticalo maštu, jer smo radili šta smo hteli sa tim igračkama, a sada nažalost ali opet na sreću, deca imaju mnogo gotovih igračaka. Mislim da treba da dopustimo deci da slobodno stvaraju, i zamišljaju svoj život.

Škola je počela, bila je to lepa škola u blizini. Ja sam se isticala sa svojim sestrama, sva-ka je imala neki poseban talenat, izgledalo je da je moj gluma. U prvoj i drugoj školskoj godini odmah sam počela da odlično recitujem, i počeli su da prepoznaju moj talenat i kako bih mogla da postanem glumica. Nismo imali kostime za školeske predstave, pa bi nam ih naša učiteljica napravila od papira. Mi smo pomagali, i takođe pravili papirne tijare. Imam mnogo fotografija iz vremena kad smo pravili papirne tijare {pravi tijaru rukama}, naše haljine od papira. Imali smo školske predstave u kojima se pevalo i recitovalo, i na taj način škola je uticala na razvoj dečije mašte.

Sve do četvrtog razreda, bilo je mnogo učenika u školi i imala sam puno prijatelja u razre-du koji smo svi ista generacija i kada posećujem Đakovicu, uvek tražim svoje društvo od pre 60 godina. Završila sam četvrti razred. Zbog toga što nas je bilo mnogo dece, morali smo da se preselimo u Prištinu. Moj otac je hteo da svoju decu školuje u Prištini, jer Priština je bila veliki centar sa srednjim školama, gimnazijom³ i Shkolla Normale⁴, jer u to vreme nije postojao univerzitet u Prištini. Kada sam stigla u Prištinu, osećala sam se uzru- jano jer sam ostavila svoje voljeno susedstvo, moje prijatelje, moje učitelje, kojih sam se uvek sećala sa čežnjom, iako neki od njih više nisu živi. Međutim, brzo smo se prilagodili. Mesto gde smo živeli nalazilo se blizu gimnazije "Sami Frasheri". Kao što sam rekla, moja porodica se brzo prilagodila, mi deca smo na sreću bili blizu škole, moja majka i otac nas-tavili su svoj posao. Oni su pravili jorgane, i radili su jako puno da bi mogli da nas obrazu-ju i izvedu na pravi put.

Imam lepe uspomene na Đakovicu, tokom zime zna da bude jako hladno i da padne mnogo snega, sneg bi toliko napadao da bi putevi ponekad bili neprohodni jer nije bilo načina da se očiste. Kada bismo želeli posetiti očeve tetke, moj otac, blagosloven bio, nosio bi jedno dete ovde, drugo ovde, zajedno sa mnom {stavlja dlanove na ramena}. Ne znam kako je uspe-vao da nas tako nosi jer je bilo mnogo snega, toliko da nisi video druge ljude. Da bi nas usrećio hodao bi kroz taj sneg, ali ovde u Prištini klima je bila drugačija, bila je nežnija, nisam iskusila oštro vreme kao u Đakovici, sneg mog detinjstva.

Uselili smo se u veliku kuću koja je srećom imala veliko dvorište. Deca su sad već po-rasla, imali smo deset, dvanaest i četrnaest godina i došlo je vreme da počnemo da po-mažemo majci u pravljenju

³ Evropski tip srednje škole, gde se podstiče akademsko učenje. Drugačija od drugih strukovnih škola, jer priprema učenike za fakultet.

⁴ *Shkolla Normale* otvorena je u Đakovici 1948. da osposobi učitelje, potrebne za novootvorene škole. Sa izuzetkom kratkog prekida tokom italijanske fašističke okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata, ovo je prva škola na albanskom jeziku koje Kosovo ikada imalo. Godine 1953, *Shkolla Normale* preselila se u Prištinu

jorgana. Kao dete, pa čak i sada, mogu sašiti divan jorgan, ali danas nema potrebe jer se svi jorgani prave mašinski. Mi smo kao porodica bili profesion-alni šivači jorgana. Mi sestre, nas šest, i tri brata, uvek smo pravili divne jorgane, tako da smo uz naše akademsko školovanje naučili i zanat, veštinu koja nam je mnogo pomogla finansijski. Mi smo radili i prodavali šta smo sašili kako bi se školovali i obukli.

Na sreću, imala sam vrlo dobru grupu prijatelja, međutim, mi smo samo deca zanatlje, u mom razredu bile su kćerke javnih službenika, čija imena sad ne želim spominjati. Kada sam otišla tamo, te devojke su bile tako lepo obučene, u njihovim suknjama, da sam otišla kući skoro plačući. Kad me je majka videla rekla je “he”, ja joj kažem “Imam kćerku od tog i tog čoveka, i kćerka od ovoga i onoga [je u mom razredu], one su sve tako lepo obučene i odlaze u razne gradove po bivšoj Jugoslaviji da kupe odeću”, a moja majka kaže, “Ne brini se ti, ja ću ti sašiti haljinu”, i moja brižna majka pocepa još jedne svoje dimije, i napravi haljinu i traku za kosu. Ona je pokušavala da ispuni sve naše želje, da se ne bismo osećali kao da nemamo ništa da obučemo, ali nikada nisam bila ravnopravna sa bogatom decom, koja su imala mnogo. Uprkos tome, nismo se kao stranci, iako su naše finansije bile tanke, naši roditelji su davali sve od sebe za nas decu.

Tada sam pronašla svoju strast, pevanje i glumu. Pevala sam prelepo, i plesala balet, iako tada nije ni postojala baletska škola. Pravili smo uloge, izmišljali pesme, neke smo znali napamet, a mi devojke smo plesale balet od osnovne škole. Zbilja je to bilo lepo i ugodno vreme. Na primer, imali smo školska takmičenja iz baleta ili pevanja ili glume.

Srećom, u to vreme postajala je škola pod imenom Vuk Karadžić, kasnije Elena Gjika, koja je pobeđivala na svakom takmičenju. Primetili smo da je iz te škole proizašlo mnogo glumaca, pevača i poznatih doktora – čak i sada njih dvoje ili troje su u Americi – i poznati inženjeri, mislim, ta škola je stvarala talente, decu koja će kasnije mnogo toga postići.

Devojke iz susedstva bi se okupljale u našem dvorištu skupa s nama decom, i tu bismo stvarali scene i setove. Kako je moj otac bio šivač jorgana, njegov materijal bi dolazio iz cele Jugoslavije, u velikim sanducima, u koje je moj otac odlagao pamuk i materijal s ko-jim je radio. Kad bi sanduci bili prazni, u tom trenutku shvatila sam zelim da postanem glumica jednoga dana, napravila bih scenu u dvorištu, koristeći dva ili sanduka {rukama pokazuje veličinu sanduka}. U dvorištu smo imali biljke i drveće, napravili bismo zavese od posteljine, i igrali se pozorišta, bila sam svesna da nešto stvaram, da imam talenat za pozorište, i da ću jednog dana postati glumica. Ovi su bili prvi koraci koji će obeležiti moju sudbinu kao glumice.

Moja majka je ovde rodila još dvoje dece. Bilo nas je šestoro u Đakovici, i sa ovo dvoje, devet. Moja majka je bila trudna, ali mi to nismo znali jer je nosila dimije. Nismo razumeli da je trudna, sve do kasno, dok nije bilo vreme da se porodi. Tretirali smo je normalno, u njezinim dimijama, slobodno, sve do trenutka kad je rekla “Mama će se uskoro poroditi“, “Kakav porođaj, gde ti je stomak!?” Mi ga nismo mogli videti. Tada se rodila mala sestra Igballe - Igo. “Igballe“ znači dobra sreća (smeje se) koju nam je donela moja majka. Zan-impljivo je da se obično u albanskim porodicama uvek puca i pištolja kad se rodi dečak, ali u našoj porodici pištolj se nikada nije koristio, iako je za sve nas taj dan bio

ispunjen srećom kada se moja sestra rodila, i, tako nadalje smo se mi sestre borile za ženska pra-va, jer nas je tako naša porodica naučila. To je zato jer moj otac nije pravio razliku između devojčica i dečaka, i kad se moja sestra rodila, činjenica da su je nazvali “dobra sreća“ pokazuje njihovu sreću, i bili smo srećni, imali smo još više sestra tada, da nismo imale potrebe za prijateljima jer je nas bilo toliko puno, pomagale smo jednoj drugoj, u školskim zadacima, i kućnim poslovima.

Tih dana, nismo imali istih sredstva kao danas, naša soba je bila jako velika, i vrlo čista, ali nije imala sofu [smeje se], pa smo mi sestre sedele isto ovako kao ove devojke sada {pokazuje prstom na osobe koje je intervjuiše}. Nismo imale sofu, pa smo mi sestre sedele ovako ili kad bi smo jele, imale smo veliku sofru⁵, ali smo uvek sedele ovako. Iako je to bilo malo primitivno, hvala Bogu da su došli dani u kojima imamo nameštaj u svojim kućama - sve to, međutim, čak i kad je primitivno, zna biti jako lepo, i može nas zbližiti. Zna, kad god smo bile zajedno, kad smo jele zajedno, mi smo zbilja videle jednoj drugoj lice - bile smo srećne. Ponekad poredim ono doba s ovim. Moje kćerke su obe umet-nice, one su same postigle sve i napravile ime za sebe (uzdasi), ali uprkos tome, kod njih vidim bes i umor u moje vreme nismo imali ovakve frustracije. Ne znam, možda jer nismo imale televizor, novine, politiku, bile smo manje informisani. Mi nismo znali ko je lider, ko je bio zastupnik, ko je umešan u korupciju, pa je zato lepota našeg života, porodice, bila oko sofre, i uživali smo jedni u drugima, u uspesima koje smo imale u školi, a ako smo videle da naš otac ima mnogo posla, pomagale bismo mu, i tako bi zaradile više za svoju egzis-tenciju.

Na izvestan način, nismo se umarali drugim stvarima, bili smo okupirani odrastanjem, školovanjem, učenjem, našim ritualima oko hrane, načinna koji smo jeli oko sofreje imao svoju lepotu, često smo tamo pričali priče, delili događanja, smejali se jedna drugoj, to je imalo svoju lepotu. Tokom srednje škole imale smo istu sreću u Prištini kao i u Đakovici, u smislu da je škola bila vrlo blizu. Imale smo našu srednju školu a iza nje je bila gimnazija. Išla sam tamo sa sestrama, moja braća su pohađala drugu školu. Sećam se, kada bi se školska godina završavala, majka bi nas upitala, “Jeste li prošle, ili niste?“ ona nije znala mnogo o tome šta smo učile, ako smo imale domaće zadatke ili druge obaveze, ne ne, samo bi pitala “Jesi li prošla?“ i kad bih joj ja rekla “Da“, ona bi odgovorila “Odlično, to je dobro za tebe.“

Danas ima dosta stresa, tada nismo imali tolika opterećenja. Mislim da nam je to posebno pomoglo da živimo zdravije živote, da budemo manje opterećeni politikom. Ja sam, na primer – možda nije običaj da se to kaže – imala mnogo prijatelja, katolike, muslimane, nama nije bilo bitno koje si religije, kao što je to danas slučaj, ova religija ili ona religija, to može da bude problem. Ne znam, tada nismo bili opterećeni religijom, nacionalnostima, igrali smo se svi kao sva deca, nismo bili opterećeni problemima, kao što je to danas slučaj. Saosećam sa današnjim mladima i decom koja su opterećena problemima u vezi sa religijom, nacionalnostošću, to me uznemirava. Oni moraju imati svoju samostalnost i slobodu za sebe.

Možda sam u tim ranim godinama počela sazrevati, odrastati, postala sam više samosvesna, prilagodila sam se u gimnaziji, i na sreću, bili smo sjajna generacija devoja-ka i dečaka, u smislu da je

---

⁵ Niski okrugli sto za ljude, da se okupe na večeri, sedeći na podu.

to bila odlična škole. Uvek kada govorim o tome to malo povezujem sa mojom profesijom, zato jer je bilo puno predmeta koje sam volela - matem-atika, umetnost, fizika, filozofija – ali ipak, još u gimnaziji moja je želja je bila da recitujem i plešem.

Dakle, to su bile godine 1960-1961-1962, novo dečije pozorište je otvoreno, i iako je tada postojao nacionalni teatar, mi ga nismo pratili. Išli smo kasnije, ali tek kad sam maturirala u srednjoj školi, tada sam tamo gledala prvu predstavu (uzdasi), jer smo mi imali svoje predstave u školi, i tamo sam sebe počela da pronalazim, jer iskreno, tamo sam videla svoje želje, svoje snove, i svoju budućnost Česti devojački snovi. Mi smo imale lepe snove, možda lepše od dečaka. Kada smo bile tinejdžerke, sanjale smo da postanemo balerine, pevačice, glumice, znate, volele smo da plivamo u svojim snovima.

Mimoza Pačuku: Možete li nam navesti neki specifičan događaj koji je obeležio vaše det-injstvo?

Safeta Rogova: Kao što sam rekla, imam predivne uspomene i puno primera, mnogo lepih sećanja, ali jednog se jako dobro sećam. Nismo imali perilicu za veš, ali u blizini gde smo živeli je bila jedna reka, reka Erenik.⁶ Moja majka bi skupila veliku košaru veša, i pvela nas iza nje, isto kao u filmovima, pa bismo išli da peremo veš na velikoj dasci za pranje na reci Erenik. Mi sestre smo bile mlade, a moja mama bi prala veš, trljala ga sa-punom, a mi u to vreme nismo znale da reka ima puno vode. Zanimljivo, reka je presuši-la zbog globalnog zagrevanja, ali u to vreme, reka je bila jako duboka. Tako se jednom desilo kad smo mi sestre prale skupa s majkom, da je naš mali brat od tri godine, u sekundi, pao u vodu koja ga je odnela, bile smo prestravljene, nijedna od nas nije znala da pliva, ni majka, ni mi sestre, koje smo bile tek nešto starije od njega, i sećam se jednog dečka iz sela koji je skočio u vodu s velike visine {pokazuje rukama},i na sreću spasio mog malog brata od smrti. On je sada u Americi sa svojom porodicom, a kada je majka sledećeg puta htela tamo da pere veš, mi smo rekle “Ne, ne želimo ići na to mesto, promeni ćemo mesto“ (kikoće se) , jer smo bile uplašene zbog onoga što nam se tamo dogodilo.

Sećam se isto tako jednom smo pekli hled kod kuće, u drvenoj peći, jer tada nije bilo elek-tričnih, i ako smo htele da spremimo neku drugu vrstu obroka, moja majka bi ih stavila u glinene posude da bi ih mogla skuvati u drvenoj peći. Jednom, kada sam išla da iyvadim glinenu posudu iz peći, ona se omakla i jako me opekla. Znate, sva deca su imala neko teško iskustvo koje smo svi hvala Bogu preživeli, i iako sam se mogla opeći i biti u ožiljci-ma, ipak sam to preživela. Svako dete ima sličnu uspomenu ovoj iz vremena naše mla-dosti u Đakovici.

Godine 1955. i 1956, mamin brat sa porodicom se preselio u Prištinu. Mi smo imali samo jednog ujaka, jednog dedu i jednu baku, jer su moji deda i baka s tatine strane jako rano umrli i moj otac ih nikada nije upoznao, tako da ih ni mi nismo imali priliku upoznati. Jedina radost koju smo imali je bila posetiti ujaka u Đakovici, videti baku i dedu, jako smo patili zbog njihovog odsustva, tako da smo molile našeg oca da odemo u Prištinu, jer nismo mogli da živimo bez bake i dede. Možda je i to uticalo na odluku mog oca da se prese-limo u Prištinu. Možda je to bila naša sreća, biti obrazovane, ali i taj put do Prištine je isto bio zanimljiv, jer u to vreme nije bilo autobusa, ni automobila, trebalo je otići u

---

⁶ Pritoka Bijelog Drina, teče prema Đakovici

Peć ujutro, čekati voz od tri do četiri sati na stanici, ući unutra i voziti se ceo dan” rranga, rranga” / “choo, choo” / {imitira zvuk voza} dok ne stigneš do Prištine. Napustili smo Đakovicu ujutru, a do vremena za večeru već smo bili u Prištini. Putovanje je jako bilo posebno, kasnije sam putovala u Njemačku, Francusku, Tursku, Ameriku, i nijedan izlet nije bio tako zanimljiv, kao to putovanje u vlaku (kikoti se). Voz bi stajao u selima, da pokupi putnike, nastavio, zaustavljao se, puštao ih napolje. Osoba je mogla lagano hodati brzinom vlaka, toliko je bio spor, ne znam zašto. Možda zato što motor nije bio toliko jak, ne znam zašto. Ali, jako se sporo kretao. Naše najveće veselje je bilo što smo znali da nas ujak čeka na stanici u Prištini, s konjem i kočijom. Tada nije bilo taksi vozila, i kočija nas je odvezla od železničke stanice do kuće {pokazuje daljinu s rukama}. Putovali smo otprilike dva sata, transport je tada bio jako spor, ali se brzo razvio, putevi su se izgradili i popločili su put od Đakovice do Peći, i od Đakovice do Prištine. Sve u svemu, lepota tog putovanja ostala je u mojoj mladosti (smeši se).

Rekla sam da je preseljenje u Prištinu budilo u nama veliko veselje, ne samo zato što smo blizu dede, bake i ujka, nego jer smo na sreću bili primljeni u dobre škole, i mi sestre, i naša braća, svi smo maturirali u ovim školama. Svih devetoro nas braće i sestara je za-vršilo školu, i onda smo se svi razišli, devojke su se udale u različitim gradovima, pa se porodica počela smanjivati, samo nas nekoliko je ostalo. Uvek se volim sećati tih trenuta-ka u mojoj karijeri, zašto sam se toliko isticala u odnosu na druge? Drugi su studirali kn-jičevnost, filozofiju, moj stariji brat je postao zanatlija, svako je bio sa drugačijom profesi-jom, ali zašto ja? Moj talenat i želja je bila gluma, ponekad se pitam “Zašto baš gluma? Šta me je nateralo da je toliko zavolim?” Kao što sam spomenula, u školi su me hvalili i na drugim predmetima jer sam dobro recitovala, pripremila bih jedan dobar monolog, čak i kod kuće bih pripremala pozorišnu predstavu, dok jedemo, smejemo se ili kad se družimo.. Na sreću, sve su moje sestre lepo pevale, a moj stariji brat je svirao violinu. Naša kuća je imala svoj vlastiti orkestar, dve moje sestre nisu znale da sviraju gitaru nego tamburinu i naša bi se tamburina čula kroz celo susedstvo (smeši se).

Pretpostavljam da sam na neki način bila inicijatorka, organizatorka, jer sam stalno nešto stvarala, male predstave i kod kuće i u školi. Tu i tamo se zapitam, zašto sam ja uopšte išla u školu? Mislim na to s vremena na vreme, zašto sam baš izabrala glumu, zašto nisam medicinu na primer? Volela sam medicinu, i druge predmete u gimnaziji, to su bili dobri dani, dani mladosti. U to vreme nije bilo kafića ili barova u Prištini, jedina aktivna rekreacija je bila fontana na korzu, dug i širok put koji i danas postoji, gde smo šetali. Mi, mlade žene iz gimnazije, obukle bismo se najlepše da bi išle na korzo gde bi gledale dečake, neki od njih su nam se sviđali, neki su nam bili simpatije. Međutim, bili smo pod strogom kontrolom porodice, moji prijatelji i ja, i moj otac bi rekao da smemo biti napolju do 18:30, ili 19:00, ili 20:00, i onda smo se morali vratiti kući, jer bi vrata bila zaključana. Nekad se dešavalo da je 5 minuta do 20:00, pa bi smo izuli cipele i trčali da stignemo što pre kući, jer tačno u osam vrata bi bila zaključana. Pravila su bila stroga, i ponekad bi se upitala, zašto ...? Možda to nije tako trebalo da bude, možda je takva disciplina bila neophodna u velikim porodicama, u porodicama sa sedam, osam, devetoro dece, svako od njih je imao slobodu izaći, ali ako misliš biti napolju do kasno, roditelji ne bi mogli to pratiti, kontrolisati sopstvenu decu. Disciplina je bila potrebna da bi se održao red i da bi se deca održala pod kontrolom svojih roditelja...

U četvrtom razredu, Kris Berisha, glumac i reditelj, došao je u školu i rekao "Treba mi de-vojka za ulogu Nite", i sve oči su bile okrenute prema meni. Svi su rekli "ovo je Nita. Međutim, da budem iskrena, moji roditelji nisu hteli da glumim u predstavi, iako sam bila već odrasla, mlada žena, ali moji roditelji su uvek insistirali da "nama treba doktor u kući, ti si pametna, trebalo bi da studiraš medicinu, tako da imamo doktorku u kući". Ja sam obećala da ću studirati medicinu i da ću se vratiti kao doktorka. Kada sam maturirala ,odigrala sam "Nitu" i bila je fantastična predstava. Bila sam uplašena da javim roditeljima da sam igrala u predstavi, obećala sam im da ću studirati medicinu.

U to vreme Priština nije imala Univerzitet, pa smo morali ići u Beograd da studiramo med-icinu, i otišla sam u Beograd bez razočarenja, aplicirala sam s jednim od svojih prijatelja na medicinskom fakultetu. Na putu prema tamo, rekla sam svom prijatelju "Ja dolazim, ali moj um nije za medicinu, idem natrag, idem samo da bih usrećila svoje roditelje". Te iste godine, 1966-67 u Prištini je otvorena prva dramska škola, nije bila akademija, ali je bila napredna škola glume. Spremala sam se da odem tamo, i vratila se da polažem prijemni ispit. Moja prijateljica, koje je sada uspešna doktorka u Americi, Zana Dobroski, rekla mi je "Volela bih da sa tobom provedem studije ovde, ali ako želiš da se vratiš, prespavaj noć ovde i vrati se u Prištinu". Bile smo umorne. Ali ipak, stigle smo u Beograd vozom, moja prijateljica Zana i ja, obe smo volele muziku. U Beogradu je bila opera, a ona je mogla da nam nabavi karte preko svojih veza, rekla je "možemo da rezervišemo karte i idemo na predstavu", ali ja sam rekla "Mi nismo adekvatno obučene da bismo išle u operu", ona je odgovorila "Ma daj, hajde, idemo, uskoro krećemo sa studijama, hajde da idemo" i u trenutku kad smo se sele, zaspale smo (smeši se) jer smo bile umorne od puta. Negde smo bile ostavile prtljag i tek smo se kod poslednjeg aplauza probudile i rekle "Šta se dešava?" (smeje se). Mislim, to su one mladalačke avanture koje iskusiš ali koje te znaju i prevariti.

Vratila sam se u Prištinu, kada su me roditelji pitali "Kako je bilo na prijemnom ispitu? ". Rekla sam im da je ispit bio jako težak, i stvarno je bio, jer se polagao na srpsko-hrvatskom jeziku koji sam morala da naučim, a uz to na tom se jeziku i studiralo kasnije. Rekla sam im "Nisam se dobro pripremila," oni su rekli "Pa šta onda želiš da studiraš?". Nisam im mogla reći na početku, nisam mogla, kasnije sam aplicirala [za glumačku školu], otišla na audiciju, i bila sam primljena, godina je bila 1966. i samo dve ili tri cure su se prijavile u glumačku školu. U to vreme devojkama nije bilo dozvoljeno da odlaze u pozorište, a ja sam bila primljena ali me je bilo strah da to kažem roditeljima i da ne želim da studiram medicinu ili biologiju, da želim da postanem glumica...

Nakon nekog vremena, mislim nakon što sam bila primljena, i na sreću obezbedili su stipendije za nas jer nas je bilo samo nekoliko studenta, bilo nas je desetero, i uzela sam formulare da ih popunim, i pažljivo sam rekla mami, idem u školu glume, ona me je blagosloвила, nije da nije htela da idem tamo, ali je bila uplašena od oca. Otac je donosio mnoge odluke u mojoj kući, o našim profesijama, našoj odeći, našem obrazovanju, bilo je teško mojoj majci komunicirati s njim o tome, "Naša kćer", ja sam bila treća, "želi da bude glumica". Možda je bilo teško i zbog predrasuda tog vremena, godina je bila 1966, 1967, i postojalo je negativno mišljenje o teatru, o glumcima, oni su bili shvaćeni kao druga ruka, pogotovu žene. I prirodno je da nisu htjeli da imam to iskustvo ali sve je bilo do maminih veština u ovom slučaju da uveri oca , "Jer mi ne možemo ignorisati njenu želju da ide u pozorište i postane glumica".

Neko vreme sam imala hladan odnos sa svojim ocem zbog toga, nisam znala kako da se ponašam, možda je trebalo da budem bliža sa njim, da mu kažem više stvari, možda zato što je bio zanatlija i nije znao ili razumeo što ova profesija znači, i stvorila se distanca koja je trajala nekoliko meseci, mislim, završila sam naprednu školu ali da bi zadovoljila svoje roditelje završila sam i studije filologije, jezik i književnost, da im pokažem da mogu i drugi fakultet da završim. Srećom, završila sam oba, iako je bilo jako malo devojaka u pozoriš-tu, odmah sam bila prihvaćena.

Bila je samo još jedna devojka, osoblje pozorišta i dva studenta. Dugo vremena mi je bilo lako, od početka sam imala dobre uloge, ali nije bilo lako u mom krugu prijatelja, zbog predrasuda. Zapravo, u to vreme osetila sam hladnoću i od svojih prijateljica iz gimnazije, koje su otišle na pravo, ekonomiju ili medicinu i bilo je kao da su shvatile moju profesiju uzaludnom, mislim, čak i obrazovani ljudi imaju svoje predrasude.

Dugo vremena živela sam sama sa sobom, sa mojim ulogama i partnerima i sa kolek - tivom čiji sam deo bila. Nije nimalo bilo lako za mene, bila je to borba čak i sa mojom porodicom, jer su članovi moje porodice, članovi mog društvenog okruženja, rekli - Zašto je ova devojka odabrala glumu? Ali to nije trajalo dugo. Vremenom, stvari su se promenile. Kada su me videli u predstavi, I videli da sam jako dobra, onda su počeli da to prihvataju kao pravilo, moj posao glumice.

Međutim, ja sam potorište smatrala drugom kućom, drugom porodicom, tamo su rođeni moji snovi da postanem neko, da napravim ime, postignem nešto, da igram u velikim predstavama. Srećom imali smo dobre reditelje koji su bili iz Slovenije, u bivšoj Jugoslavi-ji, Hrvatska i Novi Sad, ali nismo imali albanske reditelje, bio je samo Muharrem Qena, i činjenica je da smo učili puno od njega, mi smo učili novu školu od tih reditelja ali smo igrali i velike predstave. Ponekad kada pričam s mladima koji su sada u pozorištu, koji igraju u predstavama, i ja im kažem "Ne možemo da promenimo predstave na kojima smo radili, one su bile toliko velike i dobre." Proputovali smo celu Jugoslaviju sa tim pred-stavama, prisustvovali različitim festivalima, i uvek smo se vraćali s nagradom, uvek smo se vraćali s priznanjem posebno jer smo voleli svoju profesiju i žrtvovali se za nju. Za mene je to bila žrtva, ostaviti medicinu i uzeti glumu. Naša žrtva je bila veća od onih u drugim zanimanjima, kao što su recimo ekonomija ili pravo, zato jer je sva naša energija i ljubav bila u glumi.

Nakon nekog vremena, postala sam majka, rodila sam Ilirijanu koju sam podigla u po-zorištu. U to vreme na primer nismo imali porodiljsko bolovanje, i kad sam bila trudna igrala sam u predstavi "Krvavi svatovi". Igrala sam baš ulogu trudne žene, čak i posle porođaja, naša deca su bila blizu, takod a moje ćerke to imaju u svojim venama, njihov otac je scenski dizajner i kostimograf, a njihova mama je glumica, one nose umetnost u krvi. Ilirijana je postala scenska dizajnerka i poznata slikarka, kostimografkinja i takođe radi za Top channel⁷, a Alba, koja voli dramu, sada ima drugu profesiju, tako da mislim da su se moji dečji snovi da stvorim teatar ostvarili. Odigrala sam hiljadu uloga, u teatru i na televiziji, i imam mnogo, mnogo lepih uspomena.

---

⁷ Televizijska stanica iz Tirane, Albanija

A sada ću sve pomešati. Napravi ću neku vrstu svoje biografije u pozorištu. Imam toliko toga da kažem o pozorištu, jer je to magična profesija, ne postoji nijedna profesija s toliko magije kao ova. Možeš postati advokat, ali magija koja dolazi s glumom je jedinstvena. Moraš je ceniti i poštovati, jer su se vremena promenila, mislim, sad ima mnogo studenta koji se prijavljuju na dramske akademije, ali i predrasude koje su važile u moje vreme pre 50-55 godina, jesu slomljene. Lepota svega ovoga je što sam uspešna u svom poslu, nije slučajnost što sam bila nagrađena s tri medalje u tri meseca, poslednja je predsednikova nagrada, ove nagrade su od velikog značaja za mene. One nemaju materijalnu vrednost, ali imaju onu duhovnu jer si dao doprinos nečemu, dao si nešto ovoj umetnosti. Tako da si na ovaj način cenjen i vrednovan.

“Uloge prostitutke, seljanke, majke i mnoge druge” rekla sam, “ mogu ih igrati, ali prosti-tutku teško jer to nije u mojoj prirodi“. Glumice bi trebalo sve da glume, ali nije bilo u mojoj prirodi da igram prostitutku i mislila sam da to neću moći izvesti. Milqini⁸ je rekao “Ti ćeš to uspeti” a ja sam rekla “Pa, pokušaću, ali to će biti teško za mene”. Bila je to jedna od najboljih predstava ikada odigrana narodnom pozorištu “Brdo duboke žalosti”, sjajan sce-nario, drama autora Tekif Dervisha⁹. Ove prve uloge, uloge majke i seljanke, odigrala sam sjajnoKada je došla finalna uloga prostitutke rekla sam svom partneru Faruku Begol-iju “O Bože, kako ću ovo odigrati”. Trebalo je da pijemo u scenama bodela, da pijemo pravo vinoJa ne pijem vino, ne pijem ni raki¹⁰, tek toliko da se opustim, ali da bih bolje odglumila rekla sam sebi “Hajde izvoli, uzmi čašu” iako nisam znala kakva će reakcija biti, i na kraju sam popila tu veliku čašu vina. Ne samo da sam igrala prostitutku, nego sam se i napila {glumi da je pijana}. Faruk, koji je bio veliki glumac, rastopio se, rekao je “Nikada u životu te nisam video da bolje glumiš!“ (smeši se). Istina je da sam odigrala do-bro ulogu, zaboravila sam ko sam, zaboravila sam sve, osećala sam kao da ću pasti, po-malo mi se vrtelo, ali glumila sam, i kostimi su bili odlični, kostimi su bili dronjavi ali sve-jedno su bili lepi, napravila ih je Violeta Xhafer, poznata kostimografinja. Imala sam dugu kosu, je l, kad sam bila mlađa izgledala sam bolje nego sad [smeši se], i sećam se dobro te scene, i kako se Faruk rastopio i rekao “ O bre¹¹, zašto ne igraš sve svoje uloge pijana!“. Predstava je dobro prošla, bila je jako velika i lepa.

Počeli smo da radimo “Macbeth“ s Istrefom Begolli¹², i osećala sam se loše, u svakoj generaciji bila je po jedna legenda teatra koja je umrla pre vremena. Istref je počeo da radi “Macbeth“, i u jednom trenutku mi rekao ,“Ti, dođi ispred mene“ i u trenutku sam zab-oravila da istupim napred, a on se okrenuo i pitao za mene. Eto, to su ti gafovi koje pravi-mo i na pozornici i u životu.

Možda je među svim tim ulogama koja sam volela, a volela sam mnogo njih, bila naj-draža moja prva predstava “Dobar heroj sa mnogo prijatelja“, bila je o legendarnom heroju Skenderbegu, ja sam igrala ulogu Mirushe. U jednom naročitom trenutku u pred-stavi, gde ona ne želi da padne u ruke Otomana, ona izvrši samoubistvo. Toliko jako sam osetila tu smrt da sam se skoro onesvestila kad sam pala,

⁸ Vladimir Milčin, pozorišni reditelj iz Makedonije

⁹ Tefik Dervish, dramski pisac, bivši direktor nacionalnog pozorišta

¹⁰ Raki je vrlo popularno alkoholno piće, izrađeno destilacijom fermentiranog voća.

¹¹ Bre, žargon, iskazuje snažnu emociju

¹² Istref Begolli bio je popularan kosovski glumac, dolazi iz umetničke porodice, koja uključuje i Faruka Begollia. On je preminuo 2003. godine.

nisam znala da li ću moći da ustanem. Posetili smo mnogo gradova s tom predstavom, i svuda su nas primili jako do-bro, u Hrvatskoj, Crnoj Gori, u Dibru, {pokazuje na osobu koja je intervjuiše} ti nisi bila ni rođena kada smo to igrali.

Kasnije su došle uloge majke, a još kasnije i sada uloge baka. Sećam se jednog razdobl-ja, kada sam igrala ulogu majke, moje kćerke Ilirijana i Alba su bile još malene. Igrali smo japanski tekst "Fumnikos" gde lopov ulazi i napada ženu zatim dolazi njen spasilac. Iliri - jana je bila mala i kada je lopov skočio sa prozora na pozornicu, ona je uzvikivala "Pazi se mama, evo lopova!" , tome se cela publika smejala. Imali smo ovakve divne momente i sjajne uloge (smeši se).

Volim tragične uloge, i po prirodi sam jako dramatična, i živim kroz sve uloge koje su mi ponuđene. Nedavno sam igrala u "Kukavičjinom grobu" u Peći, i "Elverovoj noći" u Prišti-ni, obe vrlo dramatične uloge, vrlo snažne. Mnogo ljudi je plakalo kada su napustili dvo-ranu, a ja sam im rekla kad sam ih videla, i ja sam plakala, kao što ste i vi plakali. Tako da sam i ja osetila likove koje sam igrala, a možda smoi posle rata postali osetljiviji, ne samo mi glumci nego svi, možda smo postali više osetljivi jer smo osetili teška vremena i prošli kroz njih. Nakon smrti majke Tereze, svake godine bih citirala njenu poeziju i učenje, i u mnogim mestima su zbilja mislili da sam stvarno majka Tereza. Kada sam izašla napolje u njenoj haljini, ljudi su govorili "Majka Terezija je stigla". To mi se dogodilo i u Nemačkoj, bili smo u gradu blizu Minhena, bila je godišnjica njene smrti, i tamo je bilo mnogo Albanaca i blagosloвила sam i molila se kao majka Tereza. Kada se to završilo, puno mladih devojka je prišlo, stiskalesu moju ruku, a ja sam im rekla "Ja nisam Majka Tereza, ja sam glumica". Ponekad se dogodi da toliko verno odigrate neki lik da ljudi pomisle da ste vi stvarno ta osoba.

Ljudi vam veruju i žele da vam veruju. Oni odlaze u pozorište da vide ne što, da iskuse nešto što im je potrebno, i ako ih predstava zadovolji, oni odlaze srećni, jer su prisustvo-vali nečemu lepom, i to je čarolija naše profesije, iskreno mislim da je ovo jedan od na-jlepših načina izraza u umetnosti.

Mimoza Pačuku: Ranije ste spomenuli da je vaš partner scenograf, možete li mi reći kako ste se upoznali?

Safete Rogova: Zanimljivo je to sa nama curama iz pozorišta. Poče ću sa Melihate Ajeti, na svojoj prvoj predstavi je upoznala Muharrema Qenu¹³, i venčali su se godinu kasnije (smeši se). Kada je Leze Qena došla iz Prizrena, ona je upoznala Xhevata, i ona se odmah udala, a njih dvoje su bili skupa neko vreme. I Nexhi Deva, njen verenik je bio glumac, kasnije je bio prisiljen da napusti Kosovo, pa su se tako razdvojili. Htela sam da spomenem nekoliko parova koji su se upoznali u pozorištu, živeli zajedno i venčali se.

I ja sam došla u pozorište, ali s druge strane, momci koji su mi se sviđali su bili i sa uni-verziteta, jer nisam mislila da ću naći životnog partnera u pozorištu. I u jednoj predstavi gde je on kreirao kostime , " Čuvaj moju tajnu", bila je to sjajna predstava , on je napravio moj kostim vrlo lepo, i zahvalila sam

¹³ Kasnije dobro poznati dramski pisac, reditelj i pevač sa sedištem u Prištini

mu se za to hiljadu puta (smeje se). Zahvalila sam mu se na odeći i na scenografiji koju je takođe napravio, ali mislim da su moje pohvale bile toliko velike da je on pomislio "Sa ovom curom nešto nije u redu " (smeje se) No, ... bilo je to obostrano divljenje.

Znači upoznali smo se u pozorištu, i u svakoj predstavi u kojoj sam igrala, Nuredin je radio kostime i scenografiju Naša profesija nas je spojila i zahvaljujući dobroj sreći, Ilirijana se ubrzo potom rodila. Rodila sam je '72., u vreme kad smo radili na predstavi „General mrtve Vojske“ Odmah posle toga došla je predstava "Krvavi svatovi", a ja sam već imala stomak {pokazuje koliki joj je bio stomak}, ali i devojka koju sam tumačila je bila u drugom stanju. To je bilo jako zanimljivo, bilo je nas tri glumice koje smo bile trudne, Shirine Mori-na, i Zana Tafashiku, i imati tri glumice trudne u predstavi je bilo predivno. Zana je rodila sina, Shirine kćer, i ja isto kćer. Deca vam čine život lepšim (smeši se) , zato kažem mladim glumicama "Nemojte se udavati, rađajte decu" i mislim da me slušaju, dve ili tri su sada trudne. Jako je teško glumiti kad si u drugom stanju. Mi smo znali imati velike ture, sada više to ne rade, tada bi se išlo nedelju dana po celoj bivšoj Jugoslaviji , po celom Kosovu. Morala sam pustiti malu Ilirijanu da ostaje sama, ali sam imala jaku majku i ses-tru , i onda je i Alba stigla. Imam dve kćerke koje su predivne, i mislim da su mi one ulepšale život. Na primer, ako imaš problem u životu, čak se i u predstavi ne osećaš do - bro, nerviraš se sa grupom i sličnim situacijama kada stvari idu pogrešnim putem, ali stignem kući i vidim svoje ćerke, to je lepota života.

Mislim da sam vrlo srećna, sada sam postala i baka, i imam takođe nećake i nećakinje, ali mislim da lepota života u deci, nećacima i nećakinjama. Na Nerudinovu nesreću, bili smo deo organizacije Motrat Qiriazu u Prizrenu '92.. Bio je "Dan učitelja"¹⁴, i mi smo otišli odati počast 100-godišnjici škole albanskog jezika, kada je on doživio veliki moždani udar koji ga je usmrtio na pozornici. Vrlo tužan događaj, ne samo jer smo bili partneri i aktivisti, jer smo radili zajedno u Motrat Qiriazu, nego i zbog te brzine kojom se sve dogodilo, nije potrajalo ni sat vremena, a on je bio mrtav.

Posle su mi mnogi rekli, "kakva lepa smrt", ali ja sam bila u dubokoj žalosti. Posle nekoliko godina od njegove smrti, pomislila sam , istina je, bila je lepa smrt, lepo je za umetnika da umre na pozornici. Negde sam pročitala da je Moliere, još jedan veliki umetnik, takođe umro na pozornici. Pa mislim se u sebi, "Ako Bog da, i ja ću umreti na pozornici , lepo je, neka bude onako kako je zapisano" Ali bilo je to teško vreme za mene , otišli smo na do-gađaj, a on je tamo umro.

Ostavio je traga u pozorištu, takođe i sa svojim aktivizmom, jer je bio jako aktivan u kam-panji opraštanja krvnih osveta, i u organizaciji Motrat Qiriazu.¹⁵ Tamo je bio samo dve go-dine, ali mi smo to kasnije nastavile sa mojom sestrom Igbalom, dok je on zaista ostavio traga u umetnosti.

Žene iz Hasa¹⁶, su bile tlačene, možda ne od toliko od svojih porodica, koliko od predra-suda. Njihovi muževi uglavnom rade u pekarama u Hrvatskoj, Sloveniji, i dijaspori, pa su one bile žene bez muževa, žene koje su same odgajale decu, i nisu imale hrabrosti da, na primer, one ili njihova deca bili bolesni,

¹⁴ Kosovski praznik 8. marta

¹⁵ Nevladina organizacija osnovana od strane Igballe i Safete Rugove,1990. Za podsticanje obrazo-vanja žena i devojaka. Dobila je ime po sestrama Qiriazu, koje su osnovale prvu školu za devojčice u Korči (Albanija) 1892.

¹⁶ Ruralna, planinska i tradicionalna regija na severoistoku Kosova, na granici sa Albanijom.

nisu imale hrabrosti otići u Prizren i odvesti decu doktoru. Mi smo radili na tome, da ih osnažimo, učili smo te žene da se snalaze same, da uzmu svoju decu i odvedu ih doktoru u Prizren. U Hasu¹⁷ nije bilo zdravstvenih centara, samo jedan mali centar, ali na sreću Nane Tereza¹⁸ je otvorila dva-tri doma zdravlja na Hasu. Sudbina ovih žena, onih žena koje su se oporavile, neprestano smo pričale sa nji-ma (smeši se).

Postojao je centar Qendra e Gruas¹⁹ Sevdije Ahmeti, i tamo smo imale ginekologa, pedi-jatre, svi oni su bili doktori specijalizanti. I mi smo rekli ženama "Ako imate ginekološke probleme dođite Sevdiji u Prištinu, ovde kod Sevdije u Qendra e gruas imamo ginekologa. "“Ali kako da dođemo same,“ "Moraš da naučiš da kupiš kartu, sedneš na autobus i dođeš sama do Prištine“(smeši se). Žene sa Hasa imaju specifične, jako lepe nošnje, kažu²⁰, "Ali kako da dođemo do Prištine u ovim nošnjama?". To je u redu , rekle smo im, to su vase nošnje i atraktivne su, i jednog dana kada smo otišle kod Sevdije, videle smo tri-četiri žene kako dolaze, u tim nošnjama sa Hasa, silazile su iz autobusa "trak-trak" {opisuje tu neobičnu šetnju} .Mislim, tada kad su uvidele da su imale hrabrosti, mislile su "Zašto da zavisimo od bilo čije brige za nas i molimo nekoga da nas pošalje doktoru, kada možemo to sve same da uradimo?" Tako su žene postale nezavisne, mislim, ne devojke, uglavnom smo radili sa odraslim ženama. Brinuti o deci, voditi ih kod lekara u Prizren, otići u kupov-inu namirnica, mi nismo bile protiv njihovih nošnji koje su vrlo teške jer su napravljene od nekoliko različitih materijala, ali smo im rekly „ Zašto ne obučete haljinu kad ste kod kuće? Nećete izgubiti svoje lepe nošnje ako probate i haljine da nosite“ Tako da su počele nositi haljine ... Njihove nošnje su vrlo lepe jer su tradicionalne nošnje ali rekly smo im "Čuvajte nošnje za venčanja, posete i slične događaje, ali za posao je praktičnije da nosite haljine". I onda su žene počele kupovati haljine (smeje se) u Prizrenu, s vremenom se, mislim, mentalitet počeo menjati.

Zbog toga što su im muževi radili u pekarama , žene nisu mogle same da odlučuju o bra-zovanju svoje dece, jer je bilo potrebno da pitaju muževe, i često bi rekly " Mi se ne usuđujemo zbog naših muževa" . Mi smo počele raditi sa tim ženama, govorile im "Ti si majka, ti treba da odlučiš o sudbini svoje dece".One su polako počele da shvataju da one treba da odlučuju o njihovoj deci. Škole su se počele puniti devojkama. Nije bilo mnogo škola, ali zahvaljujući Flake Surroi i njenim projektima, ona je pomogla izgradnju dve ili tri škole, ona je prikupila donacije. Škole su bile otvorene, takođe smo imali osam biblioteka u školama , u Hasu. Has se počeo menjati, te devojke su se počele baviti sobom, svojim obrazovanjem. Nije bilo srednjih škola, ali opet, na našu inicijativu, inicijativu Motrat Qiriazı , dve srednje škole su se otvorile.

¹⁷ Ovo je referenca za "cenu neveste" što je isplata koju je mladoženja trebalo da ispalti mladinoj porodici, obično deo dogovorenog braka od strane roditelja. To je tradicionalni običaj koji bleđi u savremenom dobu ali je i dalje prisutan u nekim zajednicama, na Mediteranu u Africi, u jugoistočnoj Aziji i ruralnoj Kini.

¹⁸ Majka Tereza, self-help organizacija koja je tokom 1990-ih, na vrhuncu Miloševićeve represije, po-držala paralelno društvo Albanaca, koji su proterani iz svih državnih institucija i službi.

¹⁹ Centar za zaštitu žena i dece, nevladina organizacija osnovana 1993. od strane Sevdije Ahmeti i Vjosa Dobruna.

²⁰ Tradicionalna nošnja žena iz Hasa, sastoji od kratke bele košulje i bele lanene duge haljine. Duge bele gaćice koje služe kao donje rublje, tradicionalna *pēshtjellak* (pregača na prednjoj i zadnjoj strani) na leđima ima ugrađen drvenu dasku, i *jelek* (prsluk) obogaćen perlicama, uglavnom crvenim.

Kakvo je to veselje tih žena blo onog dana kad se otvorila srednja škola Rame Manaj²¹! To je bila srednja medicinska škola, i na prvoj godini dvadeset devojaka je primljeno. Danas tih dvadeset devojaka radi kao medicinske sestre, neke od njih su čak nastavile dalje školovanje na medicinskim školama. Mislim, nije to dug period, ali u tom periodu su devojke i žene počele da se osvešćuju, da razmišljaju o svojim životima, svojoj sudbini.

Nažalost, 1960ih i 1970ih godina prodavali su devojke u Hasu; prodavali su ih za novac, cena je bila dvadeset hiljada eura, a ako je cura bila lepa, cena je bila trideset hiljada eura. Polako smo počeli da uveravamo njihove pšorodice da devojke nisu na prodaju, devojke nisu životinje, nisu one krave, one treba same da odluče o svojoj sudbini. Taj mentalitet je polako počeo nestajati, uspeali smo da ih uverimo. Kada su se vratili muškarci koji su radili u inostranstvu, i sa njima smo radili, Igo je radila puno sa muškarcima.

Recimo, muškarci i žene bi odvojeno odlazili na venčanja, pa su poyvali Igu, mene i sve aktiviste da pristustvujemo jednom venčanju. Igo je otišla na jedno venčanje, uzela za ruku jednu ženu, i počela s njom plesati {podiže ruku kao da pleše}. Kada je ples počeo, njen muž je ustao, muž te žene, i nastavio plesati sa njom, i onda su žene počele jedna za drugom polako da ustaju i plešu (smeši se). Od tada su venčanja postala zajednička slavlja muškaraca i žena zajedno, jer su inače muškarci i žene bili razdvojeni na venčan-jima, mislim, inicijativa aktivista i žena koje su radile na promenama bila je potrebna. Ini-cijative je trebalo da vodi neko ko je želeo da uradi nešto dobro, mi smo počele sa edukacijom, sa sastajanjem sa tim ženama, izvodile smo ih u grad, da odu doktoru same, da sve rade same, da budu zainteresovane .

Kad im je bilo vreme za porođaj, one su pitale primalje i komšije da im pomognu, i to su bili veliki rizici tokom porođaja, na primer moglo je doći do komplikacija, a doktora nije bilo i žena je mogla umreiti. Babice iz Nena Terese, i iz zdravstvenog centra bi pregledali trudne žene i asistirale tokom porođaja. Has je polako počeo da poprima novi izgled, gradile su se lepe škole, novi dom zdravlja se izgradio, kuće kulture se izgradile, mnogo knjižara, biblioteka, i putevi su se počeli praviti jer su bili napravljeni od kamenja na koje si mogao pasti i slomiti vrat. Jednom smo išli s Igom, ona vozila Rno 5, mislim da je bio crven, i kako smo se vozili po tom kamenju, “danga, danga” {imitira zvuk auta}, naš auto se zaglavio i onda smo bili za-vezani užetom za traktor, išli smo tako od sela do sela s traktorom ispred nas, a mi iza u Renou 5. Putevi su bili u jako lošem stanju, pa smo počele misliti i o tome, pa smo i puteve izgradili u našim akcijama. Organizovale smo akcije, došle tamo, u to vreme Kaqysha Jashari²² je bila direktorka preduzeća za putnu izgradnju. Sa Kaqyshom, i sa mnogo drugih inženjera i donatora, kao i uz pomoć mnogo Hasjana koji su radili u inos-transtvu i dali su veliki doprinos. Ranije nam je trebalo sat vremena da stignemo od sela do sela, a sada od sela do sela nam treba samo deset minuta, jer su putevi asfaltirani. Ceo Has je danas asfaltiran. Naše je zadovoljstvo kada odemo tamo, kada nas pozovu na kakvo slavlje, možeš proći ceo Has u dva sata (smeje se), a u to vreme dva sata nam je trebalo od sela do sela.

²¹ Ramë Manaj, LDK lider i potpredsednik Vlade, 2007.

²² Vodeća kosovska političarka, od 1986. do 1988, 1988. je kao Predsednica Saveza komunista Kosovabila odbačena od strane Miloševića, zbog neprihvatanja ilegalno nametnutog ustavnog amandmana za ukidanje autonomije Kosova. Od 1991. do 2006. Jashari je predsednica soci-jaldemokratske partije Kosova.

Aktivnosti Motra Qiriazii bile su koncentrirane u Hasu, jer smo tamo imali velikih problema s edukacijom, sa ženskim aktivnostima i sa nezavisnošću žena, uz to nije bilo puteva, ni škola. Mislim da je za par godina Has dobio novi izgled. Ne kažem da druge regije ne-maju problema s edukacijom, išle smo u regiju Kamenica i Šala od Bajgore, svugde, ali svejedno, aktivnosti Motrat Qiriazii bile su koncentrirane u Has. Sada kada se izgradila nova škola, postavili su ukrasnu ploču {pokazuje rukama}, "Igballe, Safete Rogova". Bilo je jako lepo, i bilo je jako dirljivo jer smo mnogo uradile za Has i to je bio dokaz da su sve aktivnosti koje smo preduzele bile u dobrom i lepom pravcu.

Danas možemo da kažemo da smo podelile mnogo stipendija od donatora, mnogo žena koje nisu imale nikakve veštine postale su frizerke, krojačice. Mislim, one sada mogu sebi da zarade za život sa krojačkom mašinom. Mnoge žene su otvorile frizerske salone, žene su se osamostalile i sad mogu da rade i obrazuju svoju decu. Najlepše u svemu ovome je kad odem na univerzitet i pitam ih "Odakle dolazite?" a oni kažu „Iz Hasa?“ „Odakle?!“ „Iz Hasai“, wow wow wow Hasijanci, toliko studenata iz Hasa, jako lepo jako lepo (smeši se). Pre neki dan sam išla da kupim hleb u blizini pozorišta Dodona, i bila sam jako srećna jer su pekare inače Hasijanske, i upitala sam prodavačicu "Da li radiš ovde sa svojim ujakom?", ona mi je rekla "Da, radim ovde za ujaka, ali i studiram", rekla sam joj "Tako sam srećna zbog toga", ona je rekla "Treba da budete srećni, ja sam ovde zahvaljujući vama, ovde radim i studiram zahvaljujući vama" samos am rekla "Oooh", uzela sam hleb (smeje se)zagrlila ga i rekla "O Bože, da li je moguće da su iz naših aktivnosti proizašli ovakvi rezultati".

Mislim, videle smo ove devojke koje nisu imale mogućnosti da se obrazuju, pa su krenule u srednju školu i uspešno su se upisale na fakultet, mnoge od njih su završile medicinu, ekonomiju, razne druge oblasti, mislim da smo mi zaslužne za to, ali ne samo mi, u svim aktivnostima učestvovala su i druge žene, pominjala sam Martu, Meritu, Xheva, kao i mnogo mnogo žena sa Hasa koje su danonoćno radile sa nama, same bez njih nikada ne bismo ovo sve uspele da uradimo.

Motrat Qiriazii su jako pomagale u Maloj Kruši tokom rata, ne samo Safete i Igo nego i Marta i Dile. Kada je rat počeo i kada je paravojska ubila sto četrdeset muškaraca u Maloj Kruši ostavili samo žene i decu ostali, Dila, Marta i Merita otišle su sa Martinim bratom kamionom, prošli su reku Drinu i poslali ih u Albaniju, i tako spasili ove žene i decu. Kada se rat završio, otvorili smo centar u Maloj Kruši, Motrat Qiriazii, i radili smo s tim ženama koje su traumatizovane ratom, koje su izgubile muževe i decu. Mi smo radili sa njima, iako nismo bile iskusne, mi nismo psiholozi niti doktori, ali bile smo bliske sa tim ženama. Neko je morao da bude blizak sa njima, da im se nađe, ne samo da ih odvede kod lekara ili slično, jednostavno neko je morao da bude tu uz njih. Puno smo vremena provodile s ovim ženama, ostale smo dugo u njihovim krugovima, provodile vreme sa njima, plakale sa njima, smejele se, sve dok se nisu malo opravile i vratile [u rutinu], njima je bilo jako teško. Bilo je porodica koje su izgubile muža, sina, nećaka, dva – tri člana porodice, pet– šest članova, njima nikako nije bilo lako, ali aktivnosti Motrat Qiriazii su stalno bile usmerene na te žene. Kada su došle u Prištinu da protestuju, trinaest dana smo spavali na stepenicama pozorišta, Igo i ja zajedno sa njima, i mnogi drugi aktivisti, i Sevdije i druge žene iz centra bile su tamo. Pile smo vodu, pile smo kafu zajedno, spavale smo s ovim ženama, mislim da smo im pomogle da se oporave zato jer im je bio neophodan ljudski kontakt, ne lečenje, ni lekovi, nego ljudski kontakt...Mislim da smo mi iz Motrat Qiriazii uradile dosta za žene iz

Male Kruše . Motrat Qiriaz , oh kakvo veliko ime! Kada je Igo otišla u Tiranu da upozna nećaka od Qiriazija, Skendera Daka, on je sada pokojni tada je imao preko devedeset godina i on je rekao “Ti si svojoj organizaciji dala ime Motrat Qiriaz, ali si tom imenu odala veliku počast“. I danas kad se setim tog velikog čovjeka, i mislim da smo stvarno odale počast tom imenu, izvinite ....

Radile smo sa jako puno emocija, i za umetnost to kažem, ako ne voliš tu profesiju, ako ne radiš sve sa ljubavlju, i mislim da je organizacija Motrat Qiriaz radila najviše sa puno ljubavi. Mi nikada nismo profitirale od ovoga, ako smo ikada i primile honorar, podelile bi ga sa ženama i curama, ili dale nekom studentu kojem je bilo nešto da kupi za studije, ili poklonile nekome za rođendan . Mislim da u materijalnom smislu nismo profitirale od Mo-trat Qiriaz i ponosna sam na to, i ponosna na naše aktivnosti, što smo odale počast imenu tih prvih učiteljica i imenu Qiriaz. Skender Dako nam je ostavio amanet²³, “Vi ćete nositi i odati počast prezimenu sestara Qiriaz (smeši se)“, mislim da smo odale počast tom imenu.

Kada je rat počeo, bile smo sa ženama iz Drenice u Šipolu, sa ženama i decom iz Prekaza u kampovima u Makedoniji, živeli smo u kampovima sa ženama iz celog Kosova, i ne samo sa ženama ...

Mimoza Pačuku: To je bilo tokom rata na Kosovu ili tokom konflikta u Makedoniji?

Safete Rogova: Ne, ne, to je bilo tokom rata na Kosovu, bile smo sa ženama iz Drenice u Šipolu. Imali smo tamo školu, šest meseci, radili smo teatar, pevali smo, organizovali kon-certe, [takmičenja] ko je bolje recitovao. Život te tera da učiniš sve iako sam rekla da nismo imali .... Možda je trebalo da imamo psihologa, mi smo sami postali psiholozi, mi smo preuzele ljutnju i tugu koju su deca osećala. Onda su deca i žene u kampovima u Makedoniji polako počeli da se oporavljaju, žene su čak tražile da ih slikamo, „Hajde da se slikamo“, čak i u toj tuzi postojao je prostor i za to.

Mimoza Pačuku: Možete li nam reći nešto o aktivnostima vaše ogranizacije Mortat Qiriaz tokom rata?

Safete Rogova: Rat je promenio naš program. Mi smo radile na obrazovanju devojaka, otvarale škole, biblioteke, a onda su se vremena promenila, morali smo priteći u pomoć tim ljudima, posebno ženama i deci. Kako je rat počeo u Drenici²⁴, mnogo žena i dece su bili premešteni u Šipol, Mitrovicu, a kako smo imale ogranak Motrat Qiriaz i u Mitrovici, tamo je Sanija Voca bila aktivna, išle smo tamo, susretale se sa tim ženama. Kadasu one prebačene u Šipol, odlučile smo ostati uz te žene sve dok ih ne vrate kući. To je trajalo oko šest meseci, a mi smo odlučile da ostanemo u Šipolu tih šest meseci i budemo sa tim ženama i decom.

Uvidele smo da će rat potrajati i da su deca ostavljena van škole, pa smo počele nositi olovke i sveske kako deca ne bi zaboravila da pišu i čitaju, posebno ona deca iz nižih razreda. Postali smo učitelji, doktori i glumci, šta nismo sve postali tamo u Šipolu! Igo je radila s ženama i Sanijom, dok sam ja

²³ *Amanet* je doslovno poslednja volja, u albanskoj usmenoj tradiciji ima svetu vrednost.

²⁴ Ova je referenca koja se odnosi na početak otvorenog sukoba između srpskih snaga bezbednosti i Oslobođilačke vojske Kosova, marta 1998, u ruralnom području Drenice, 35 kilometara severno od glavnog grada.

radila puno s decom, možda zato što jako volim decu i želela sam raditi sa njima. Ta deca su bila jako slatka i šarmantna, počeli smo s programom "Hajde, ko bolje recituje?" setila sam se mog detinjstva i igara "Kko bolje recituje, Ko lepše piše". Kupili smo im knjige, sveske i počele da sprovodimo malo dru-gačiji program, dok je Igo sa Sanijom radila sa ženama koje su nosile veliki teret i tugu jer su im muževi ubijeni ili su ih ostavile da se bore u ratu. Te žene su bile jako usamljene, mislile su na svoje muževe koji su u ratu ili koji više nisu živi. Smestile smo ih u kuće koje smo srećom dobili od drugih albanskih porodica koje su otvorile svoja vrata ženama iz Drenice i drugih ratom zahvaćenih područja, pa su ljudi dozvolili ovim ženama da borave u njihovim kućama, sa novim nameštajem.

Preko donacija smo obezbedile i hranu, higijenska sredstva i ostale potrepštine. Sanija je našla neke donacije u Mitrovici koje su osigurale hranu i druge stvari. Tokom tih šest meseci provele smo više vremena u Mitrovici nego u Prištini, da bismo bili blizu tim žena-ma. Međutim, rat je svakim danom bio sve bliže i bliže raširio se po čitavom Kosovu i mnogi ljudi su počeli napuštati Kosovo i otišli za Makedoniju, Albaniju, bilo gde, gde god su mogli da odu (kašlje). Naša porodica je otišla u Makedoniju sa našom decom i žena-ma. Ali je Igo ostala na granici da pomogne deci i ženama. Ja sam bila mnogo više umorna, bila sam slomljena jer sam videla sve i svašta. Otišla sam u Skoplje posle tri dana, Igo je upozoravala sve strane medije, "Da se ovde događa veliki rat, da su ljudi izločolovani u Blacu ²⁵da im se ne dozvoljava da pređu granicu sa Makedonijom, da su gladni hleba".

Većina njih nije imalo ni kora hleba i kada su polako počeli da se aktiviraju se aktivisti iz Makedonije, počeli su da dobijaju hleb. Igo je tamo pokazala veliku hrabrost. Naime, mi smo krenuli put Makedonije, žena, deca, porodice, dok je Igo ostala na graničnom prelazu. Ona je apelovala pred svim svetskim medijima da se „ovde dešava veliki rat i da nam Makedonci ne daju da pređemo granicu". Dokazala je da je velika heroina, nije se bojala ni policije, nikoga. Želela je da informiše svetsku javnost da tim ljudima mora biti dopušteno da pređu granicu da bi se spasili. Srećom, posle nedelju dana, otvorili su prelaz i ljudi su počeli u velikim brojevima da prelaze granicu. Tamo smo osnovali veliki broj kampova, srećom veliki broj porodica u Makedoniji nas je primio u svoje domove, ja sam na primer bila smeštena u Rečici kod Tetova. . Mi aktivisti, ne samo iz "Qiriazii sestre" nego i iz Sevdijinog centara, iz Aureola, veliki broj drugih članova drugihnevladinih orga-nizacija nije ostalo kod kuće. išli smo da radimo u kampovima po onoj vrućini, temperatu-ra je prelazila 40 stepeni. Mi smo bile s tim ženama, pomagale smo im kako smo znale i umele, ljudi iz organizacije Kvina til Kvina iz Švedske su nam jako pomogli, aktivisti iz in-ostranstva su sami došli, i Sheristina i Rache, i mnoge druge aktivistice su došle iz Švedske, da budu zajedno s nama, da nam pomognu da sporvedemo sve aktivnosti. Kampovi su bili veliki, kamp u Cegrani imao je četrdeset hiljadaljudi, svi kampovi su imali previše izbjeglica.

Radili smo u tim kampovima, bez tuge koja je došla u suzama, ali ti ljudi su počeli da se smeju i veoma polako da se oporavljaju. Srećom, imali smo mnogo donatora. Mi smo bilis tim ženama, s tom decom, da podelimo sa njima njihovu bol, ostavili su spaljene kuće, ubijene ljude iza sebe i došli u te kampove. Mnoge porodice nisu znale ni gde su im ostali članovi porodice. Mi smo radile mnogo sa tim

²⁵ Blace je granični prelaz između Kosova i Makedonije, gde su hiljade izbeglica bile blokirane neko-liko dana tokom marta 1999, na početku intervencije NATO-a. Oni nisu mogli ni da pređu u Make-doniju ni da se vrate na Kosovo.

ženama, devojkama, radili smo i sa decom takođe. Počeli smo da razmišljamo o novim načinima rada sa njima, kako da radimo sa njima kad smo svakog dana primali loše vesti, neko je ubijen, ili je nečija kuća spaljena, i kako onda nasmejati ove žene. Imali smo glumca, humoristu i obukli smo ga u kostim, i usred kampa organizovale smo humorističku predstavu. Puno puta si na kritikovali, "Nis-mo došli ovde da se smejemo, zar ne vidite da je rat", ali mi smo im rekli "Zar trebamo ovde i mi da umremo jer oni umiru tamo, hajde da nasmejemo ove ljude" i počeli smo da pevamo, da se smejemo, neke su frizerke počele brinuti o frizuri žena, šišale ih. Ti kam - povi su bili aktivirani, ali ne gorčinom koja je došla u suzama, nego smehom kada su se ljudi počeli polako oporavljati.

Imali smo sreću da su nas podržavali brojni donatori koji su nas posetili i uživo, takođe, veliki broj aktivista iz Evrope i Amerike je došao da nam pomogne jer smo i mi bili slomljeni, bez obzira što smo bili aktivisti, i mi smo bili umorni i tužni. Mi smo takođe trebali nekoga da nas nasmeje, da razgovara sa nama, to su radile žene iz inostranstva koje su došle i drugi aktivisti. U tri meseca obišli smo sve kampove u Makedoniji, svaki dan smo bili sa ljudima i decom, nismo imale ništa krupno da im damo, možda smo nekom dale koju olovku ili knjigu, ženama koje su imale higijenske potrebe nešto pamuka, stvari poput toga, ali je bilo važno biti uz njih, to je bilo važno. U konfliktu je uvek važno da imaš ljude uz sebe, "Ne treba ti hleb kad si gladan, zaboraviš da jedeš, potrebna ti je topla ljudska reč", to je bio naš moto.

Da nismo bile sa tim ženama, išli smo od kampa do kampa {pomiče ruke}, te žene se sećaju naših lica (smeši se), i one bi rekle "Igo je došla, Safete je došla, Sevdije je došla ...". Međutim, umorile smo se, jer kada bi stigle do nekog kampa na primer, porodi-ca bi shvatila da im je sin ubijen, oni su svi bili u dubokoj žalosti, bilo je potrebno otići tamo, utešiti ih govoreći "Neka vama Boga da zdravlja, nadamo se da ćete pronaći ostale", mi smo preuzimale tugu tih žena i kada završimo sa poslom i odemo na spavanje, imale smo utisak da ćemo eksplodirati...

Vozili smo se velikim džipom, i u džipu su svi aktivisti počeli pevati, pevali smo glasno, hteli smo se osloboditi te patnje, gorčine i tuge, bili smo ispunjeni tugom i trebali smo vikati, pevati, dok ne stignemo kući. Često kad bi nas neko ugledao na putui, rekao bi "Ove nisu normalne, šta se to sa njima dogodilo". To je bio naš način da se oslobodimo tuge jer smo i mi bile izbeglice. Ali mi kao izbeglice smo trebale pomagati izbeglicama koji su bili u kampovima. Za ta tri meseca u kampovima mislim da smo odradile veliki posao, svi aktivisti, ne samo "Qiriazii sestre", nego svi aktivisti. Naša jedina dužnost je bila posetiti te porodice, biti sa tim ljudima, biti sa tom decom. Bilo je mnogo dece koji su izgubili svoje majke, očeve, možda i celu porodicu, ta deca su trebala ljudski kontakt, trebalo je sa njima razgovarati biti uz njih. Ja mislim da smo mi pokušavale da ispunimo tu dužnost u kampovima, da budemo uz njih. Možda tri meseca nije dug period, ali izgledalo je kao da rat duže traje, srećom, mirovni sporazum je postignut i mogli smo se vratiti na Kosovo. . Nas aktivistkinje, žene iz Švedske su molile "Dođite u Švedsku da odmorite malo", mi smo rekle " Ne možemo, vraćamo se na Kosovo, vraćamo se da radimo". Vratile smo se natrag, to je bio tako bolan period, ali smo učinile mnogo, delovale smo humano, dale smo sve od sebe, svu ljubav i energiju. . Dale smo sve što smo imale da bi se te žene osećale bolje. Bilo je normalno očekivati da ne možemo sve da ispunimo, ali smo podelile tu veliku bol sa njima jer su izgubile sve te ljude ili jer su im kuće spaljene.

Iako je rat kratko vremenski trajao i naše aktivnosti su kratko trajale, ali smo uradile toliko toga, takođe i u drugim područjima, gde je isto bilo rata. Igo je bila jako hrabra (smeši se), ona je nosila lekove iz sela u selo, policija ju je zaustavila, ona je rekla "Idem tamo da pravim program za decu i žene". Ona je uvek uz sebe krila lekove, jer lekovi su bili zabranjeni, ja mislim da je u tim akcijama bila jako hrabra. Ja sam bila nežnija, malo više uplašena, nju nije bilo briga, ona je odlazila u najteža ratna područja da odnese lekove. Sećam je se sa Flaka Surroin i saa još neko ostalih hrabrih žena (smeši se) Sevdije, Flo-ra, trebam ih spomenuti i sve što su uradile tokom rata, ima mnogo njih koji su jako puno učinili. Ona je odlazila na prve linije fronta, išla je da bude prevodilac novinarima News Week-a . Nekoliko je puta bila u opasnosti da bude ubijena, ali veliki Bog ju je spasio. I, bila je jako hrabra , ja nisam bila toliko hrabra u ratu (smeši se) ali ona [njezina kćer Iliri-jana] i Igo {podiže svoj glas i ispruži ruke} "O moj Bože, da, sam veliki Bog ih je spasio". Ilirijana je bila tri puta u opasnosti da bude ubijenakad je otišla sa News Weekom u po-dručje gde su bile žestoke borbe, paravojska je razbila jedan News week-ov džip, gume, pa su morali da se zaustave. Mogli su ih ubiti, skupa s novinarima, veliki Bog ih je spasio. Igo je bila u ratu, ku ku, (uzdasi) ona je jako hrabra, nju ako bi paravojska zaustavljala i pitala "Gde ideš?", ona ne bi tiho odgovorila "Idem..." { snižava svoj glas}, nego, "Idem amo" {povisuje svoj glas}, ona nije bila u strahu od njih da glasno kaže "Odlazim tamo" {snižava svoj glas}. Nekad je bila glasnija od njih pa bi oni rekli "Ova nije normalan" (smeje se).

Ona je jako hrabra, jako. Iako smo sestre, sve imamo različite naravi, kad bih ja videla paravojsku ukopala bih se u mestu, ali Ilirijana je bila kao Ig , bila je vrlo hrabra. Bože, ne dopusti da se ikad više rat dogodi, nigde. Rat je najgora stvar. Život je pun iskušenja, ima dobrih i loših dana, ali rat je horor. Kada smo videle žene iz Drenice, jedna nam je govo-rila "Ubili su mi sina pred očima a ja sam morala da uzmem drugog da spasim". Ona nije ostala s tim sinom kojeg su ubili nego je otišla s adrugim da ga spasi {pokazuje kao da nekog uzima}. Ona je čudo ... Htela je da spasi život , iako su joj ubili sina. Kad smo to čuli, ostali smo bez reči. Žene iz Drenice su jako loše prošle one su sve videle svoje muževe tamo kako ih ubijaju, a ova žena je uzela dete {pokazuje kao da uzima sina} da ga spasi, a da bi to uradila morala je da se popne na planinu i da siđe sa druge strane, da bi došla na bezbedno mesto i spasi ga... Bože molim te nemoj nas više iskušavati, rat je jako loš.

Dvanaestog juna Predsedništvo je dodeljivalo 30 pohvalnica, medalja i zahvalnica os-obama koje su se istakle u ratu ili u polju umetnosti i kulture. Među njima sam i ja bila nominovana kao aktivistkinja ali i kao umetnica koja je provela 40 godina u pozorištu. Pripremila sam veoma lep govor zato jer su ostale dobitnice bile Sadete Mekuli, ginekološkinja; Drita Begraca, prva Albanska učiteljica; Nekibe Kelmendi advokatica i Melihate Jaeti (smeši se) glumica. Htela sam da im kažem: „Učiteljica Drita Begraca nas je naučila prvim slovima; kad su nam se deca rađala, porađale smo se sa Sadete Mekuli; Nekibe Kelmendi nas je naučila o pravima; a ja sam svoje prve korake na sceni naučila od Milihate Ajetit“ (smeši se). Taj tekst sam jako lepo napisala u obliku pesme, ali kad smo otišli da primimo medalje, Predsednik je rekao „Dobrodošli“ (stavlja ruke ispred sebe) htela sam da pročitam ovaj tekst... „Dobrodošli“ i „Dobar dan“ (stavlja ruke ispred sebe) ali tekst (stavlja ruke iznad grudi), sada nosim tekst sa sobom (smeje se). Možda ću na u nekoj drugoj prilici moći da pročitam taj tekst, imali smo jako malo vremena jer je Predsednikova agenda bila jako kratka. Bila sam tužna što nisam mogla da kažem te lepe reči upućene svim ženama koje su uradile tako puno za Kosovo. Htela sam da pomenem sve zaslužne žene, ali mi nije bilo dopušteno, jer je agenda bla kratka (smeši se).

Mimoza Pačuku: Možete li nam reći koji su bili vaši snovi i koji se od njih ostvario?

Safete Rogova: Kao svaka mlada osoba imala sam snove, snove o karijeri, porodici o svemu drugom što se uvek sanja u mladosti. Od malena sam na to pripremljena, kao mlada žena uvek sam sanjala da postanem glumica, i mislila sam da ću postati velika glumica kao što je Meryl Streep (smeši se), ali ja sam mala glumica sa Kosova. Pokušala sam tokom svoje mladosti da ostvarim svoje snove kroz obrazovanje, mada sam imala i previše prepreka, i trebalo je dosta toga da žrtvujem da bih se ostvarila. Uspela sam dospeti do pozorišta, postati glumica, i igrati nekoliko godina.

Mislim da sve žene sanjaju i o deci i kako će ona izgledati. Na moju sreću, imam dva cveta (smeši se): Ilirijanu i Albu. Moj se san nije ispunio samo jer sam ih rodila, moj san je postao veći kada su one razvile svoje lepe osobine, kada vidiš kako tvoje dete odrasta. Ilirijan je u Tirani, u glavnom gradu Albanije, ona je scenografkinja, kostimografkinja, pe-vačica, lepo se ostvarila i mi smo zadovoljni zbog toga. Zaboravila sam na sebe, sada sam srećna zbog njenog uspeha a uspeti sve to kao žena je jako teško, posebno je teško kad si žena sa Kosova koja ode u Albaniju. Savladala je sve prepreke (smeši se) i prevaz-išla moj san o njoj, to je jako lepo kada deca prevaziđu vaša očekivanja i kada možete videti da su uspeli više od vas.

Meni je jako važno i to što su mi sva braća i sestre živi. Ja sam četvrta, i svi smo živi, moj brat je stariji, moja sestra čak i starija od njega, svi smo živi i ostvareni, svi imamo svoje profesije i svoje porodice. I to je san koji svaka porodica želi da postign, to je želja svih roditelja, jer roditelji vas rode, vaspitaju, obrazuju i žele da vide da ste bolji od njih samih. Naši roditelji su sada pokojni, mnogo godina je prošlo od tad, ali sam jako zadovoljna što su se snovi mojih roditelja ostvarili jer oni su hteli da imaju obrazovanu decu, da ih podignu i izvedu na put, sve se to desilo, svi smo se ostvarili i mило mi je da su se najin-timniji snovi moje porodice ispunili.

Tako je i sa mojim snom da postanem glumica, Kosovo je vrlo maleno, ti si glumica u užem krugu, to je pravo čudo. Ja ne znam da li je Bekim ikada mislio da će postati svetski poznat glumac, on je imao neke snove ali je mislio za sebe da je samo glumac sa Koso-va, i njegovi snovi su se ostvarili i postigao je da bude svetski poznat glumac. Ali i drugi glumci kao što je Istret Begolli, Faruk Begolli, to su bili velikani za celo Kosovo. Ja nisam bila toliko velika kao oni, ali sam se ostvarila i zadovoljna sam (smeši se).

Moja kćerka mi je pripremila iznenađenje u Štojeru, ne znam da li znate to mesto, to je na mestu gde je bila Rilindja. Moje kćerke Ilirijana i Alba uvećale su neke fotografije sa mojih nastupa {proteže ruke, da pokaže veličinu} skupile su toliko fotografija da su ispunile ceo taj prostor, napravile su dokumentarac o meni, kako sam odrasla ... Ilirijana je to naprav-ila u Tirani. Pozvale su sve moje prijatelje, moje prijatelje iz škole, moje kolege, sve te ljude, pozvale su i novinare. Rekle su mi "Obuci se lepo", ja sam ih upitala "Zašto?", one su mi rekle "Molim te idikod frizerke i našminkaj se", i ja sam otišla, imam ovde frizera koji se bavi mojom kosom, našminkala sam se, izgledala sam lepo i pitala ih „Ali gde idemo?“, a one su mi rekle „Idemo na kafu u Štojaru.“

Kada sam ušla unutra, kada sam otvorila vrata {pravi rukama liniju ljudi koji čekaju u redu}, svi su stajali u redu, prijatelji, prijateljice, aŠtrojara je bila puna mojih fotografija i ja sam bila jako iznenađena (smeši se). Šta mi se ovo dogodilo? Ja volim Meryl Streep to-liko puno, i rekla sam sebi “Ja sam sada Meryl Streep” (smeje se). Kada sam ušla, i smestila se u sofu, wow wow {izražava iznenađenje gestikulirajući} bilo je jako lepo, bio je to san o kojem nisam nikad razmišljala. To se dogodilo te noći. I osećala sam se sjajno tada, sjajila sam cele noći, osećala sam se jako ponosno, bilo je jako lepo. Nikad neću zaboraviti to iznenađenje. Svi moji prijatelji, voljeni prijatelji iz škole, svi su bili tu. Čestitali su mi i dali cveće... Iako je Kosovo maleno mesto, ima svoja lepa iznenađenja, dešavaju se lepe stvari, postoje lepi trenuci. Možda neko ne bi pomislio da je tako nešto moguće na Kosovu, ali eto, i to se dogodilo na Kosovu. Televizija je nešto od toga emitovala, ali sve je snimljeno, od mog dolaska, preko toga kako je tekla organizacija, bilo je kao odlazak u Cannes, bio je to san koji sam mislila da se nikada neće ostvariti. To se dogodilo onog dana kada sam otišla u penziju i napunila 60 godina. I one su to iskoristile da ovo naprave, moje ćerke Ilirijana i Alba. Bilo je to jako lepo iznenađenje, iako nisam bila poz-nata van Kosova i nisam uspela otići u Evropu. Aleksander Moisiu bio je albanski glumac, jako dobro poznat u Evropi. Govorio je nemački, znao je albanski vrlo slabo, bio je dobro poznati glumac pre osamdeset godina... Ali Bekim... Ne mogu da pričam ni o Bekimu ni o Ivanu Muli. Čudo je kada naši ljudi uspeju da zasjaje u svetu, i da postanu zvezde. Eto tako, mi sjaji-mo ovde, u našem malenom Kosovu (smeje se)

